

a házasság, a nem és a kor, a hierarchiák, a politika, a termelés, a cse-re, a vallás, a gondolkodásmódok, a hagyomány, az etnicitás, az identitás-politikák, valamint a lokális és a globális összefüggésrendszerei. Mindezekről igyekszik egyszerű és könnyen befogadható összefoglalókat nyújtani, melyeket az egyes témákban említett fontosabb szerzők és művek tablóyszerű beillesztésével, bő irodalomjegyzékkel, ajánlott olvasmányok listájával, valamint lényeges idézetekkel és kiemelt gondolatokkal lát el.

A kötet végén Erikson is felteszi azt az aktuális kérdést, hogy mi is a szociálintropológia célja és küldetése azon túl, hogy szociálintropológusként valaki nyugodt, akadémiai körökben elismert személyes és tudományos karriert próbál felépíteni. A komparatív munka nagyrészt annak az egyszerű és majdhogynem triviális igazságnak a belátására invitál, hogy a világ változatos, és megértése, érthetősége relatív; és hogy ennek a közhelyszerű, a mindennapi életben és a nagyobb társadalmi konfliktusokban elfeledett ténynek a megértésében és közvetítésében az olyan tudományoknak, mint az antropológia, igenis van relevanciájuk. Segíthet eligazodni az interpretáció útvesztőjében. Ahelyett, hogy a kulturális relativizmus morálfilozófiáját próbálnánk belőle gyártani, lényegesebb az alkalmazható tudásfelülete. Mindez persze nem apológia, ellenkezőleg: tudjuk, hogy az antropológia mint tudományos diszciplína maga is számos problémával küzd, s ennek nyomán olykor adekvát magyarázatok és válaszok helyett mindössze a kérdésekhez jutunk közelebb. Az viszont elengedhetetlen, hogy a helyes válaszokat egy jól feltett kérdés előzze meg.

Mindkét kötetről elmondható, hogy a maga módján jó tankönyvül szolgál, külön-külön eklatáns és rendkívül tanulságos példái az antropológia egy-egy iránzatának, vagyis az átfogóbb teoretikus kategóriákban gondolkodó elméletnek és az azt olykor annuláló gyakorlati munkának.

Kovács Imre (szerk.): Vidékiek és városiak

A TUDÁS- ÉS IMÁZSHASZNÁLAT
HATÁSAI A VIDÉKI MAGYARORSZÁGON

*L'Harmattan – MTA PTI, 2007. 157
old., 1900 Ft*

Kovács Imre (szerk.): Vidék- és falukép a változó időben

*Argumentum – MTA PTI, 2007. 304
old., 3800 Ft*

A Kovács Imre által vezetett, főként szociológusokból álló MTA PTI kutatócsoport két újabb kötete közül az egyik – *A tudás és imázs-használat hatásai a vidéki Magyarországon* című tanulmánygyűjtemény – előszavában nagy várakozásokat ébreszt az olvasóban, konkrétan „egy kisebbfajta fordulatot ígér a vidékkel foglalkozó tudományok témaválasztásában”, hiszen a strukturális változások elmélyült elemzése helyett a vidékről szóló tudásnak és képzeteknek a feltárását tűzi célul. Ebből az előszóból tudjuk meg azt is, hogy a másik kötet – *Vidék- és falukép a változó időben* – ennek párdarabja, hiszen ugyanannak a kutatómunkának, kutatási paradigmának – ha úgy tetszik, projektnek – a végterméke. Az előszóból az is kiderül, hogy a szerzőket különösen a vidékiek önképe érdekli, pontosabban az, „hogy a döntően városokban létrehozott, külső vidéképeknek milyen a hatása a vidéken élők vidéktudatára” (7. old.). A címben szereplő „tudás” is megjelenik az előszóban, mely arról tájékoztat, hogy a tudás mint ismeret- és hatalomforrás a vidék verbális alárendelésének eszköze, de egyúttal a fejlesztési forrásokért folyó harc fon-

tos fegyvere is. „Társadalmi tőke és a tulajdon egyik formája.” (Ezen – a 8. oldalon található – idézethez Bourdieu talán csak annyit fűzött volna hozzá, hogy a kulturális tőke a tranzakciós költségek függvényében konvertálható vagy sem társadalmi vagy épp gazdasági tőkévé.)

Csupán az előszóból nyilván nem mondható adekvát ítélet a tanulmánykötet egészéről, ám elolvasása után mégis célszerűnek látszik kiragadni ezeket az állításokat, ugyanis jól szemléltetik a szövegfolyam néhány alapvető problémáját. Először: a szerzők egyik könyvben sem kötik az orunkra, hogy tulajdonképpen mit értenek a „vidéken”, ahol például a társadalmi nemek megjelenése annyira sajátosan más volna. Másodszor: nem bizonyított, ám megalapozó hipotézisként szerepel, hogy a média által közvetített – kizárólagosan a városban létrehozott – vidéképek alárendelő módon befolyásolják a „vidékiek vidéktudását”. Harmadszor: a tudásszociológiai megalapozottság és a reprezentációk fogalmi tisztázása nem nélkülözhető egy imázs- és tudáshasználattal foglalkozó könyvben.

A szerzőcsoport tagjai több nagyszabású nemzetközi (RURBAN, CORASON) és hazai (Vidék 2005) empirikus vizsgálatuk néhány eredményét összegzik a tanulmánykötetben, feltehetően azzal a szándékkal, hogy a vidékről olyan állításokat fogalmazzanak meg, amelyek nem csupán a magyar, hanem az európai ruralitásra nézve is általánosíthatók. Téziseiket, kiinduló hipotéziseiket a nemzetközi *rural studies* irodalmára támaszkodva fogalmazzák meg, kutatásaikat több európai ország szakembereivel összhangban, az összehasonlíthatóság kritériumainak eleget téve végzik. A tanulmánykötet legnagyobb érdeme éppen az, hogy bepillantást enged a diszciplína aktuális kutatási gyakorlatába, paradigmáiba és elméleti alapvetéseibe. A szerkesztő és a szerzők közül néhányan több külföldi publikációval büszkélkedhetnek, egyértelműen rajta vannak a vidékkel foglalkozó tudományok európai térképén, köszönhetően a közös munkahely – MTA PTI – összecsiszoló hatásának és infrastruktúrájának.

A vidékszociológia felé fordulás előzménye a két háború közti népi szociográfia bősége, ám elméletileg sokszor megalapozatlan és kevésbé általánosítható öröksége, valamint a múlt század hetvenes éveitől kezdődően virágzó faluszociológia, melynek válságát és kritikai erejének hanyatlását Juhász Pál ekképpen foglalta össze: „Nincs olyan, hogy »a« falu, hanem nagyon sokféle falu van, és ahogy haladunk előre az időben, egy olyan történelmi folyamatba ütközünk bele, amely talán el is sodorja a faluszociológia tárgyát, mert talán nincs is falu. Nincs falu mint sajátos, a többitől elválasztható kulturális és gazdasági képződmény. [...] a falu ma számunkra lakóhely.” (Juhász Pál: Mert az ember olyan állat... In: *Múltunk jelene. Szabadelvűek a népi kultúráról*. T-Twins, Bp., 1993. 131. old.) Kováchék faluról alkotott elképzelése ezzel épp ellentétesen a néprajzos – azaz a kötet szerzőit érdeklő kulturális jelenségeket kutató – Nagy Olgához hasonlatos: „Azt a gondolkodásmódot akarjuk tetten érni, amely a falun belüli tagoltságok ellenére is kialakulhat. Bizonyos megszorításokkal tehát beszélhetünk egységes paraszti világrépről és gondolkodásról.” (*A törvény szorításában: Paraszti értékrend és magatartásformák*. Gondolat, Bp., 1989.) Paraszti világrépről beszél, mivel a falusi kultúra számos gyökérszállal kapcsolódik a paraszti hagyományokhoz, és jól érzékelteti azt a feltételezést, hogy a falusi területek kulturálisan valamilyen módon közelíthetők egymáshoz és eltérnek a városi régióktól. Ennek a fogalmi problémának a feloldásaként is értelmezhetjük a falu helyett a vidék – mint nem városi terület – felé forduló tudományos érdeklődést, mely fordulat háttérében ugyanakkor felfedezhetjük a fejlesztési politikák kategorizálási gyakorlatához való igazodás vágyát: vagyis hogy a vidék az, ami a vidékfejlesztés tárgya. Tehát nincs olyan, hogy „a” falu, viszont van olyan, hogy „a” vidék, hiszen ha autóba pattanva kifelé hajtunk a fővárosból, előbb-utóbb észreveszünk, hogy megváltozott körülöttünk valami. Ez volna a vidék – kérdezzük álmélkodva, amikor megpillantjuk a Balatont vagy éppen a Mátrát. (Ezek-

hez a földrajzi helyekhez még visszatérünk.)

A vidékkel kapcsolatos definíciók vitákat persze jól látja és érzékletesen mutatja be a tanulmánykötetben például Megyesi Boldizsár és Csurgó Bernadett – *A magyar lakosság vidékkel kapcsolatos attitűdjei*, illetve a *Képek és képzetek a mai magyar vidékről* című munkákban –, az antológiában pedig Kiss László szemeztet – a *Videkmeghatározási viták az ezredfordulón* című fejezetben – a diskurzusban elfoglalt álláspontok között. Ez utóbbi szöveghelyen olvashatjuk Kovács Teréztől: „Az EU-s brüsszeli bürokrata nyelvezetű »rural«-t sajátos magyar–angol fordításban, azaz bükkfanyelvi angolsággal »vidék«-re titulálták, és időközben ez teljesen elterjedt a szakirodalomban, a politikában és a sajtóban. A szó igazi értelmében a »rural« falusit jelent. A »rural areas« alatt falusi térségeket kell érteni.” (*Vidék- és falukép a változó időben*, 236. old.) Tehát a szerzők tisztában vannak a vidék fogalmának problematikus mivoltával, ám a két kötet egyikében sem fejtik ki a maguk álláspontját, vagyis hogy szerintük mi a vidék, és – mint látni fogjuk – ez az empirikus vizsgálatra is rányomta bélyegét.

A tanulmánykötet (*Vidékiek és városiak*) két részre oszlik – *Vidék-imázsok a magyar társadalomban és Tudáshasználat a vidékfejlesztésben*. Az első blokk írásai közül Megyesi Boldizsár cikkét (27–45. old.) ragadom ki mint amely egyrészt kellőképp kidolgozott formában tárgyalja a vidékkel kapcsolatos attitűdöket, másrészt segítségével jól szemléltethető a könyv néhány általános jellegzetessége, például az empirikus kutatás előfeltevései, hipotézisei, valamint az eredmények értelmezésének gyakorlata.

Megyesi a szakirodalmat áttekintve ismerteti a Csité András által idézett Ray Pahl elgondolását, aki az elsők között vitatta a vidék idilli mivoltát, mondván, hogy a vidéki és városi helyi társadalmak szerveződése között nem húzható éles határvonal. Megyesi bemutatja a vidéket mutatószámokkal – a népsűrűséggel, az őstermelők arányával – meghatározó vidékfejlesztői attitűdöt, mely-

re példaként Kovács Teréz tipológiáját hozza föl, majd idézi Cloke-ot, aki szerint a vidék a városi tér egy típusa, lévén a városhoz való viszonyában értelmezhető kategória. A szerző a leginkább Marc Mormont elgondolására támaszkodik, aki szerint a vidékről szóló – alapvetően városi eredetű – diskurzusok és reprezentációk összessége határozza meg a vidék fogalmát, amely azután egyaránt hatást gyakorol a vidék fizikai és társadalmi valóságára, tehát ezeknek a képzeteknek a vizsgálata vezethet el bennünket a vidék adekvát definíciójához. A kutatás itt megfogalmazott célja, hogy feltárja, a „médiában és a közbeszédben megjelenő vidék reprezentáció miként bukkan fel a társadalom különböző csoportjaiban”. (29. old. Pár sorral lejjebb már finomít a szerző és csupán arra kíváncsi, milyen attitűdök, gondolatok kapcsolódnak a vidékhez.)

A következő alfejezet, továbbra is a szakirodalomra támaszkodva, felvázolja a vidékre irányuló attitűdök néhány lehetséges halmazát, például a hollandiai közbeszédet elemző Frouws által elkülönített három diskurzustípust: a vidéket a mezőgazdasággal azonosítót, a haszonelvűt – melynek értelmében a vidék elsősorban fejletlen, gazdaságilag elmaradott régió – és a hedonistát – mely a vidék kulturális és természeti gazdagságát hangsúlyozza. Megyesi ismerteti a Kovách által rekonstruált dualista attitűdcsoportokat, vagyis a vidéki idillt, illetve a vidék elmaradottságát hangsúlyozókat, valamint a Csurgó Bernadett által megkülönböztetett problémacentrikus és élményorientált vidékképet. Ezt követően alkotja meg a saját tipológiáját, mely a vidékkel kapcsolatos képzeteket három csoportba rendezi: „a vidéket a mezőgazdasággal azonosító gondolatok, a vidéket a természettel és a hagyományokkal azonosító gondolatok és a vidéket a különböző társadalmi, gazdasági problémákkal összekötő vélemények”. (31. old.)

Ezután a Vidék 2005 vizsgálat (N = 1000) adatsorainak faktorelemzése következik, s megtudhatjuk, hogy „a válaszok alapján nem bontakozott ki a vidékkel kapcsolatos véleményeknek a kutatói hipotézishez hasonló struk-

túrája” (33. old.), tehát a magyar lakosság a vidékhez való viszonyt tekintve nem csoportosítható a fenti módon. Na de akkor hogyan? – teszi fel a kérdést Megyesi, s újra kiveti hálóját az adattengerre: a kevésbé kikristályosodott attitűdök azonosítására indexeket alkot. Az első „indexen a magas értéket elérők egyetértene azzal a gondolattal, hogy a vidéken élők alapvetően mezőgazdaságban dolgoznak, vidéken folyik az élelmiszer-termelés”. (33. old.) A válaszadók körében egyetértés mutatkozik, hiszen többségükre ugyanúgy jellemző ez az attitűd, mint azok a szintén széles körben elfogadott képzetek, amelyek a vidéket idilli helyként – a nemzeti kultúra a falvakban maradt meg, a környezet érintetlenebb stb. – azonosítják. A harmadik index a vidék depriváltságát, diszkurzív alárendelését – vagyis a vidéki életkörülményeket rosszabbnak, a vidékieket kevésbé nyitottnak érzékelőket – mutatja, „ám ez az attitűd a válaszadók többségére nem jellemző” (33. old.). Végül a negyedik index a vidékfejlesztés szükségességét firtató kérdéseket összegzi, és „mint az előző három index esetén, a válaszadók nagyobbik része itt is egyetért a feltett kérdésekkel” (uo.). Ez az állítás ellentmondani látszik az eredeti szövegben is csak négy sorral följebb található, általam is idézett megállapításnak. Ám az olvasó zavarodottságát nem csupán az ilyen apró hibák erősítik, hanem például az is, hogy ily gyötrelmes módon vergődünk közelebb olyan igazságokhoz, mint például az, hogy az emberek többsége szerint a vidék – a rétek, ahol az a sok sárga virág van? – a mezőgazdasági termelés színhelye, vagy hogy a vidékfejlesztés szükségessége széles körben elfogadott. Nos, miután megállapította a szerző, hogy ezek a vidékkel kapcsolatos attitűdök általánosan elterjedtek, részletesen bemutatja őket, mégpedig a másik könyv – az antológia – segítségével.

Az olvasó türelmét kérve megszakitom Megyesi tanulmányának ismeretetését, és röviden bemutatom a *Vidék- és falukép a változó időben* című könyvet. Albumszerűen szerkesztett kiadvány: a jó minőségű papíron szelődően elhelyezett szövegek és képek,

melyek a vidékimázsok megjelenítésére hivatottak. Az imázs nemzetközi szakirodalmi segítséggel meghatározott fogalma a „széles körben hozzáférhető, elfogadott és használt képzeteket” fogja át. Van itt minden, a dualizmus korától a Kádár-rendszerig, a Néprajzi Múzeum kiállításainak felsorolásától a tévéműsorok szövegeinek gépelt változatáig, 150 év imázstermelése 12 tematikus fejezetben. A szerkesztők a fejezet előtti egy-két oldalas bevezetőtől eltekintve nem zaklatják az olvasót értelmezésekkel. Ars poeticájuk: „A szövegekhez és képekhez nem fűztünk megjegyzéseket, magyarázatokat és elemzéseket, mert úgy gondoljuk, hogy a kiválasztott részletek önmagukért beszélnek. A válogatás [...] a sokszálú összefüggések felfedezését az olvasóra bízta”, akit „interaktív olvasásra és tanulmányozásra szeretne ösztönözni” (10. old.). A kötet valóban nagyon érdekes forrásmunka lehet „a történelem, a posztmodern kulturális folyamatok iránt érdeklődők, a médiaszakértők és a vidékfejlesztés szereplői számára” (uo.), viszont társadalomtudományi vonatkozása kimerül abban, hogy szerkesztői szociológusok és történészek. Sem az idézetek összegyűjtésének módszerét nem ismerjük meg, sem az eredmények elméleti keretbe illesztése nem történik meg, így lehetetlen vitatni a szerkesztési elveket, a nem létező értelmezéseket. Ez a kilenc szerző által „többéves munkával összegyűjtött” anyag, amely *szertünk* jól jellemzi a vidékről alkotott képzeteket, nem igazodik semmiféle tudományos kritériumhoz. Nekem nagyon tetszetek a *XX. századi miniszterelnökök programbeszédei* és a *Parlamenti viták a rendszerváltás után* című fejezetek, hiszen általában ritkán olvasom az országgyűlési jegyzőkönyveket. Találónak éreztem a vidéki turizmust az utazási kiállítás szórólappjai alapján bemutatató részt is. (Milyen is lehetne e szövegfolyam értékelése, ha nem szubjektív?) Elképzelhető, hogy ezt a minőségi könyvet a nagyközönség számára összeállító szociológusoknak mindössze ennyi mondanójuk volna: „Itt van ezer darab puzzle, rakj össze belőle egy képet”? Vagy e szabadelvű megfontolás mögött inkább az a fel-

ismerés húzódik, hogy nagyon nehéz konkrét és általánosítható megállapításokat tenni a magyar – magyarországi? – vidékreprezentációk összességéről? Kénytelenek vagyunk e könyv esetében is az előszóhoz mint az értelmezés utolsó kulcsához folyamodni, ahol talán akad olyan állítás, amelyet a kötet szemelvényei igazolni kívánnak. Lássuk csak: „A turista olyan helyen akar pihenni és rekreálódni, amelyet a képernyőn és a hirdetésekben vonzónak talált.” „Transznacionális és globális vidékidillek születnek az élelmiszer-termelés és -kereskedelem érdekei szerint is.” (8. old. – Itt a zabpelyreklámokra asszociálhatunk.) Nem, ezek nem jók, hiszen e szentenciákat ugyanolyan nehéz cáfolni, mint bizonyítani, el kell fogadnunk, hogy ezek a vidékszociológia alapvetései. De van itt más is. Kovách Imre bevezetőjében ezt írja: „Az irodalom, a film, a szépművészetek és a társadalomtudományok vidékimázs-formálásban betöltött szerepét a modernebb technikákkal rendelkező médiák, mindelelőtt a televízió vette át. A realista, dokumentarista közelítésű, inkább pozitív vidékép negatívvá változott. A rurális javarészt negatív tartalommal jelenik meg.” (9. old.) Ez a képzet a szerzőben nyilván a szakirodalom és a saját empirikus kutatásai alapján formálódott, lapozunk hát az antológia Hack József és Kiss László által szerkesztett fejezetéhez, melynek címe: *A médiák faluképe*. (277–304. old.) Az első alfejezetben a szerkesztők az m1, a Duna Tv és az RTL Klub műsoraiból szemezgettek néhány mondatot, ezután a nyomtatott sajtóból – *Magyar Fórum*, *Magyar Hírlap*, *Szabad Föld*, *Magyar Nemzet*, *Népszabadság* – idéztek hosszabb cikkrészleteket, majd ismét a „televízióból” – a csatorna megjelölése nélkül. (Most lépünk túl azon, hogy a tévéműsorhoz eléggé hangsúlyosan hozzátartozik a kép is.) Elkezdtem csoportosítani a szövegeket aszerint, hogy a vidékről festett képük pozitív, negatív, esetleg semleges-e. Az első alfejezet 19 darab idézete közül 11 pozitív, 2 semleges és csupán 6 volt negatív. Az újságcikkek vidéképe sokkal árnyaltabb, feltéve hogy elfogadjuk a szerkesztők azon állás-

pontját, hogy az adott idézet – például a *Magyar Fórum* munkatársának zsörtölődése a nemzeti vagyoni kiárusítása miatt és felszólítása a „meggyötört magyar föld” megtartására – a vidékre vonatkozik. Itt 6 újságcikk-részlet inkább negatív, 12 pozitív és 3 semleges volt, a „Tv összes” alfejezetben pedig 13 egyértelműen pozitív, 3 semleges és 2 negatív tartalmút találtam – már amennyiben a *Szesélyes Évszakok* öregasszonya pejoratív képet fest a vidékről. Tehát a média itt bemutatott vidéképe 36/15 arányban inkább pozitív, amitől persze az összes magyar csatorna összes műsorában még mindig több lehet a negatív vidékép, de ha a szerkesztő a bevezetőben állít valamit, akkor azért ügyelnie kellett volna arra, hogy az összhangban legyen a könyv tartalmával. Itt jegyzem meg, hogy a médiakutatók között nincs konszenzus arra vonatkozóan, hogy a különböző televíziós tartalmak hogyan hatnak – már ha egyáltalán – az attitűdökre és kulturális gyakorlatokra, ráadásul a kilencvenes évek óta egyre hangsúlyosabb a befogadók aktív jelentésalkotó szerepe, performatív médiafogyasztása. Természetesen nem volna lehetetlen egy konkrét tévéműsor vidékképet átkurátusan rekonstruálni, majd a műsor tényleges nézőire gyakorolt hatásait feltárva, empirikusan alátámasztott állításokat megfogalmazni.

Most térjünk vissza Megyesi elemzéséhez, aki az antológiából merítve illusztrálja az általa megalkotott indexeket, a „vidéket a mezőgazdasággal azonosítót” például Széll Kálmán egyik beszédéből kiragadott részlettel: „Hazánk elsősorban földműves ország. Egyenesen a közjólét kérdése az, hogy Magyarországon a földművelés ügye hogyan áll.” (34. old.) Véleményem szerint itt nem pusztán a vidéket – hiszen ez a szó el sem hangzik –, hanem az egész országot azonosítja Széll a mezőgazdasággal. Az ezt követő, Tisza Istvántól származó idézet szintén az ipar és a mezőgazdaság komplementaritását hangsúlyozza, és csupán a harmadik – Gögl Árpád beszéde – kapcsolja össze a mezőgazdaságot a falvak életével. Érthetetlen, miért épp olyan idézeteket választ ki a szerző, ame-

lyek nem támasztják alá mondandóját. Aztán egy huszárvágással megálapítja, hogy ez az attitűd jellemzően a mezőgazdasági támogatások bújtatott formájának tekinti a vidékfejlesztést, ami ugyan lehetséges, ámde nem bizonyított, és a gondolat forrása sincs feltüntetve. A többi index bemutatása során hasonló hibákkal találkozunk.

Ebben a cikkben is felbukkan a feljebb már bemutatott állítás, azaz hogy a konfliktusokkal terhelt vidék képe inkább a médiában jelenik meg. Hammer Ferenc a Fókusz szegénységképet elemezve (*Közbeszéd és társadalmi igazságosság: a Fókusz szegénységábrázolásának értelmezése*. Gondolat, Bp., 2006.) bizonyította be, hogy a depriváltság mindig egyéni teljesítményként tűnik föl a műsorban. Az antológiában található RTL-idézetek is ezt támasztják alá: „A furcsa jelenet egyik főszereplője a R-i polgármester, aki pisztolyt rántott elő a hivatal kellős közepén.” Ha a polgármester, mondjuk, egy kerületi önkormányzat munkatársa lett volna, akkor a fővárosról negatív képet festő jelenetként azonosítanánk?

Eztán a szerző elejtett megjegyzéséből értesülünk arról, hogy a Vidék 2005 vizsgálat mellőzte azokat a kérdéseket, amelyek azt firtatták volna, a megkérdezettek mit is értenek a vidék fogalmán, mit tekintenek vidéki térnek. Kár, hiszen a vidékkel kapcsolatos képzetek feltárását épp azzal kellett volna kezdeni, hogy magának a fogalomnak milyen jelentéskészletet tulajdonítanak. E nélkül ugyanis a vizsgálat nem több egy sokértelmű köznyelvi kifejezés körül lejtett termékenységi táncnál. Később kiderül, hogy arra sem kérdeztek rá, hogy az illető magát vidékinek tartja-e. („Feltehető, hogy a falvak, tanyák lakói önmagukat vidékiként határozzák meg.” 36. old.) Mivel a kötet több tanulmánya is erre a vizsgálatra támaszkodik, ezek a hibák ott is előfordulnak. Például Kovách Imre és Kelemen Eszter cikkében – *A magyar felnőtt lakosság agrárérinthetősége – az agrárérinthetőséget konstruáló változók közül szintén kihagyták az önbesorolás lehetőségét, de legalábbis nem említették a szövegben. A kérdésekre adott válaszaim alapján magam nem*

volnék agrárérinthett, hiszen nem termelek zöldegeket, a szüleim nem a mezőgazdaságban dolgoznak, nincs földem, ám a falusi nagyszüleimnél megtanultam megfejni a kecskéket, és bensőséges a viszonyom az agráriumhoz, vagy inkább a vidékhez, egészen pontosan egy konkrét faluhoz. Ennek a vizsgálati formának – vagyis komplex véleménystruktúra kérdőíves felmérésének – gyengeségeire a kötet több szerzője is reflektált, a cikke végén Megyesi is. De előtte még megjegyzi: „A négy attitűdöt elemelve megállapíthatjuk, hogy nincs, vagy ha van is, igen gyenge az összefüggés a fontos demográfiai változók és a vidékkel kapcsolatos attitűdök között.” (36. old.) Sok hűhó semmiért, mondhatnánk, ha nem lennének tisztában azzal, hogy a nullhipotézis elvetése is bővíti a társadalomról szóló tudást. Kovách az előszóban például ezt a következtetést vonja le abból a tényből, hogy a vidékiek és a városiak vidékképe nem különbözik jelentősen: „Ennek a legvalószínűbb kettős magyarázata, hogy a »külső« vidékképek az eredményes médiaközvetítés és kulturális alárendelés következtében szinte ellenállás nélkül mentek át a vidékiek tudatába, és hogy a városi társadalmak telve vannak félig-meddig vidéki kötődésű bevándorlókkal.” (8. old.) Talán egyetérthetünk abban, hogy ez igen kreatív elképzelés, hiszen messzemenő következtetéseket von le abból, hogy szinte mindenki elfogadja az olyan közhelyeket, mint az, hogy a vidék az élelmiszer-termelés színhelye. (Ha a vidékről alkotott képzetek szignifikáns különbségeit akarjuk regisztrálni, talán érdemes volna a Megyesi által bemutatott Friedman-féle agrárius fundamentalizmus és demokratikus kapitalizmus oppozíció alapul venni, és bevonni a pártpreferenciákat is a vizsgálatba.)

Megyesi Boldizsár tanulmányát nem azért választottam ki, mert ez az állatorvosi ló, melyen a kötet összes hibáját illusztrálni lehet, éppen ellenkezőleg, ez a színvonalasabb munkák egyike, melynek szerzője becsületesen bemutatja az empirikus adatok elemzésének fázisait, lehetővé téve a hibák rekonstruálását és az övétől eltérő következtetéseket. Ugyanakkor az olvasó megismerkedhetett a kuta-

tócsoport koncepciójának hiányosságaival, az ökológiai tévkövetkeztetések néhány fajtájával és a nemzetközi irodalom megállapításait a magyar társadalomra ráerőszakoló gyakorlat, valamint a téma definiálásának pontatlanságaival. Mindez bonyolult, ellentmondásokkal terhes gondolatmeneteket és közhelyszerű vagy pedig erősen vitatható, ámde „kreatív” megállapításokat eredményezett. Az alábbiakban röviden felhívom a figyelmet e hiányosságok némelyikére.

Csurgó Bernadett tanulmányában – *Képek és képzetek a mai magyar vidékről* – azt elemzte, hogy a válaszadók szerint mennyire jellemzik a vidéket az olyan tipikusnak tekinthető imázslemek, mint a természeti táj, a Balaton vagy a hegyvidék. (Képzeljünk el egy ilyen kérdést: mennyire jellemzi ön szerint a magyar vidéket a Balaton?) A vizsgálni kívánt jelenségek rossz konceptualizációjához ez esetben hozzájárult, hogy mivel a felmérést végzők nem határozták meg, mit értenek „vidéken”, a kérdezettek a vidék szinonimájára, a tájra éppúgy asszociálhattak. A szerző Megyesitől eltérő meghatározást nyújt arra, ki tekinthető vidékinek: „a közgondolkodás hagyományosan a kisvárosok és falvak lakóit tekinti vidékinek” (61. old.) – tehát nem csupán a falusi, tanyasi lakosokat. Azaz már a kötet két szerzője számára sem ugyanazt jelenti a „vidéki”, de azért a vidéképek univerzalizmusáról értekeznek. Csurgó ezt követően a különböző lakóháztípusok és a vidékfogalom társításának statisztikáját vetette össze a demográfiai adatokkal, ám nem hivatkozott Tamáska kiváló cikkére (Tamáska Máté: Hagyományos és modern falusi lakóházak örökségszociológiai vizsgálata. *Szociológiai Szemle*, 2006. 4. szám). Az a benyomás alakulhat ki bennünk, hogy a hazai empirikus kutatások eredményei kevésbé hangsúlyosan jelennek meg a kötetben, inkább a nemzetközi szakirodalom megállapításainak hazai tesztelése, semmint a honi vidékkutatás eredményeinek az értelmezése és összegzése. Pedig számtalan remek – igaz, nem kizárólag makroszintű – elemzést olvashatunk a magyar falukutatók tollából, például a Kovács Teréz szerkesztette terje-

delmes tanulmánykötetben (*VI. falukonferencia. A vidéki Magyarország az EU csatlakozás tükrében*. MTA Regionális Kutatások Központja, Bp., 2003.) és más művekben (Schwarz Gyöngyi – Szarvas Zsuzsa – Szilágyi Miklós: *Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken*. MTA, Bp., 2005.). Ezekből tájékozódhatunk a „társadalmi nemek sajátos vidéki megjelenéséről vagy a tanyák, falvak, kisvárosok kulturális folyamatairól, a helyi közösségeket individualizáló vagy újratevő hatásokról, a globalizáció és a városi fogyasztói igények kihívásairól”, mely kérdéskörökről e kötet szerkesztője szerint „nagyon keveset tudunk” (7. old.).

Csurgó Bernadett viszont kimutatja, hogy „a városiak és vidékiek vidékképzetében mindössze a Balaton megítélésében van eltérés: a városiak vidékképzetében a Balaton szerepe jelentősebb” (62. old.). Még számtalan egyéb dolgot is „kimutatott”, ám ezeket empirikus adatokkal nem igazolta.

A könyv második felét – *Tudáshasználat a vidékfejlesztésben* – is hasonló problémák jellemzik: a tanulmányok tudásszociológiai megalapozottsága kérdéses, nem definiálják, mit értenek tudáson, bár a szövegből az olvasható ki, hogy a „tudást” hol információként, hol attitűdként, hol képzetként interpretálják a kutató szerzők. Kovács Imre és Kristóf Luca tanulmányukban – *Közvetítő szereplők a vidéki javak és szolgáltatások piacán* – megfogalmazzák, hogy „az új szereplők, a közvetítő projekt osztály megerősödésének következménye, hogy érdekcsoportjaik monopolizálhatják a javak áramoltatásából származó összes előnyt. [...] részvételük a helyi fejlesztésben (osztály) hatalomra való törekvésként is értelmezhető.” (118. old.) E nagyszabású elmélet aprócska hibája, hogy nem tájékoztat arról, hogy ez a bizonyos „projekt osztály” milyen értelemben alkot társadalmi vagy politikai osztályt.

Végül megállapíthatjuk, hogy a két kiadvány az itt felsorolt „apróságoktól” eltekintve érdekes és informatív. A magyar vidékről alkotott képzeteket, a vidékfejlesztés elméleti vonatkozásait és a vidéki tudáshasználatot

makroszinten értelmező kutatóknak sok nehézséggel kell szembenézniük, ha olyan puha változókat szeretnének mérni, mint az attitűdök, imázsok és képzetek. Max Weber szavaival: „Mert minél átfogóbb egy fogalom érvényessége – a terjedelme – annál inkább eltávolít a valóság teljességétől, hiszen ahhoz, hogy átfogja, ami a lehető legtöbb jelen-ségben közös, ahhoz lehetőleg elvontnak, tehát tartalmában szegényesnek kell lennie. Önmagáért az általános ismerete a kultúratudományokban sohasem értékes számunkra.” (Weber, Max: *Tanulmányok*. Osiris, Bp., 1998. 37. old.)

PAPP ÁBRIS

Ferkai András: Lakótelepek

Városháza, Budapest, 2005. 78 old.,
600 Ft (*A mi Budapestünk*)

Az 1992-ben útjára indított *A mi Budapestünk* sorozat negyvenedik kötete a lakótelepek kérdésével foglalkozik. Szerzője, Ferkai András építészettörténész a sorozatban korábban a főváros üzletportáljait mutatta be (*Üzletportálok*. Városháza, Bp., 1997.). A fényképekkel, tervrajzokkal illusztrált kis könyv röviden áttekinti közel húsz – 1880 és 1989 között épült – lakótelep történetét, a sorozat szabta terjedelmi korlátok miatt csak a legfontosabbakat. Nemcsak az építészeti vonatkozásokat tárgyalja, hanem a mindenkorai társadalomtörténeti kontextust is igyekszik felrajzolni.

A *lakótelep* szó – s ezzel a szerző is tisztában van – nagyjából minden-
kiben hasonló képet idéz fel: szürke panelrengeteg, fémmászókákkal tarkított, lebetonozott játszóterek, kiégett fű. Hogy a lakótelep fogalmát miként lehet vagy kell definiálni, abban nincs egyetértés. Csizmady Adrienne Budapest lakótelepeiről szóló könyvében, áttekintve a hazai és részben a külföldi szakirodalomban fellelhető definíciókat, azt találta, hogy a kutatók akkor beszélnek lakótelepről, ha tervszerűen létrehozott, a környezetüktől nyilván-